

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І.ВЕРНАДСЬКОГО

КУШНІРОВА ТЕТЯНА ВІТАЛІЇВНА

УДК 821.161.1 (092):82-3

**СИСТЕМА МОТИВІВ
У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ АНДРІЯ ПЛАТОНОВА**

10.01.02 – російська література

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Сімферополь – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор

Ніколенко Ольга Миколаївна,

Полтавський державний педагогічний університет

імені В.Г.Короленка,

завідувач кафедри зарубіжної літератури

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, доцент **Кеба Олександр Володимирович,**
Кам'янець-Подільський державний університет, професор кафедри зарубіжної літератури та мовознавства, декан факультету іноземної філології;

кандидат філологічних наук, доцент **Свербілова Тетяна Георгіївна,**
старший науковий співробітник Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України.

Провідна установа:

Донецький національний університет Міністерства освіти і науки України,
кафедра російської літератури, м.Донецьк

Захист відбудеться “3” червня 2005 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д52.051.05 Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (95007, Сімферополь, просп.Вернадського, 4)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (95007, Сімферополь, просп.Вернадського, 4)

Автореферат розісланий “2” травня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Лавров В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Творчість Андрія Платонова (Андрій Платонович Климентов, 1899-1951) давно привертає увагу дослідників й поціновувачів літератури. Починаючи з середини 1980-х років, коли були зняті ідеологічні заборони на публікацію його текстів, твори митця викликали чимало дискусій і появу багатьох праць, у яких висвітлювалися різні питання спадщини письменника. У цей час з'явилися ґрунтовні дослідження В.Чалмаєва, Л.Шубіна, О.Кузьменка, Н.Корнієнко, Н.Малигіної, В.Світельського та ін. У центрі уваги літературознавців опинилися проблема історизму в прозі митця, його філософія, особливості характеротворення, мова і стиль творів тощо. Утім, як свідчить аналіз науково-критичної літератури, не всі аспекти творчості А.Платонова знайшли належне висвітлення. Це стосується передусім мотивної організації художнього світу А.Платонова. Літературознавці час від часу порушували це питання, визначаючи деякі мотиви в окремих творах митця. Однак у творчості письменника вони досліджувалися фрагментарно й непослідовно. Системного аналізу мотивів на матеріалі всієї спадщини А.Платонова ще не було здійснено у сучасному літературознавстві. А це надзвичайно важливо, оскільки в літературі ХХ століття, зокрема у творчості А.Платонова, збільшується значення даної категорії. У художній прозі письменника простежується цілий комплекс мотивів, для яких характерними є повторюваність, видозмінюваність та взаємозв'язок у багатьох творах. Мотиви у художньому світі А.Платонова мають різні функції, походження, розвиток, проте їх типологія та еволюція у спадщині А.Платонова до сьогодні не була об'єктом спеціального дослідження. Складність зазначеної проблеми зумовлена почасти тим, що в сучасному літературознавстві саме поняття „мотив” остаточно не визначено й викликає численні дискусії. У зв'язку з цим тема обраного кандидатського дослідження є значущою й актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри зарубіжної літератури Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка у межах комплексної теми „Традиції та новаторство в літературі”. Тема дисертаційного дослідження схвалена бюро „Класична спадщина і сучасність” Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України (протокол № 2 від 17 квітня 2003 року).

Мета роботи – цілісний і багатоаспектний аналіз мотивів у художній прозі А.Платонова.

Задля досягнення окресленої мети передбачається вирішення таких завдань:

- уточнити сутність категорії „мотив” та визначити підходи до дослідження мотивів у творчості А.Платонова;

- проаналізувати провідні мотиви в художній прозі А.Платонова; простежити динаміку й типологію мотивів у творах митця;
- з'ясувати генезис і функції мотивів у платоновських текстах різних періодів;
- дослідити зв'язок між різними мотивами у творчості А.Платонова;
- визначити роль мотивів у створенні художнього світу митця.

Вивчення мотивів у творчості А.Платонова сприятиме роз'ясненню багатьох проблемних питань спадщини митця, а також допоможе виявити ще не розкриті грані художнього світу А.Платонова і повніше осягнути творчий феномен російського письменника. Аналіз мотивів у прозі А.Платонова має значення й для осмислення історії російської літератури початку ХХ століття, у якій категорія мотиву відігравала важливу роль, сприяючи розкриттю складних соціально-історичних і духовних шукань доби.

Об'єктом дисертаційного дослідження є художня проза російського письменника ХХ століття А.Платонова (роман „Чевенгур”, повісті „Котлован”, „Ювенильное море”, „Джан”, „Сокровенный человек”, „Город Градов”, „Эфирный тракт”, оповідання „Маркун”, „Потомки солнца”, „Лунная бомба”, „Усомнившийся Макар”, „Фро”, „Река Потудань”, „Одушевленные люди”, „Неодушевленный враг” та ін.).

Предмет дослідження – система мотивів у художній прозі А.Платонова.

Теоретико-методологічною базою дисертації є праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячених питанням мотиву (О.Веселовський, О.Лосєв, Ю.Лотман, М.Бахтін, О.Потебня, Б.Гаспаров, І.Силантьєв та ін.), а також здобутки критиків та літературознавців, котрі займалися дослідженням творчості А.Платонова (В.Васильєв, В.Чалмаєв, Н.Малигіна, В.Світельський, О.Толстая-Сегал, Г.Гюнтер, Л.Шубін, С.Семенова, О.Ніколенко, О.Кеба та ін.).

Методи дослідження: історико-гносеологічний, порівняльно-історичний, системний та структурально-функціональний аналіз.

Наукова новизна дисертації. У роботі вперше здійснено системний аналіз мотивів у художній прозі А.Платонова, досліджені різні типи, динаміка та функції мотивів у творчості митця, їх роль у створенні художнього світу письменника. Визначені провідні мотиви творчості А.Платонова, показано їх походження та значення для сюжетно-композиційної будови творів, створення художніх образів, утілення авторського задуму. Виокремлені повторювальні мотиви, характерні для всієї спадщини митця. Мотивний аналіз художньої прози А.Платонова дав можливість зробити висновки про жанрово-стильову своєрідність творчості письменника, традиції й новаторство художника, його місце в літературному процесі.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні поняття „мотив”, а також в аналізі конкретно-історичних форм мотивів у російській літературі першої половини ХХ століття на матеріалі прози А.Платонова.

Практичне значення дисертації. Дослідження сприятиме подальшій розробці питань мотивної організації творів російської літератури ХХ століття. Результати дисертації можуть бути використані в процесі викладання курсу історії російської літератури ХХ століття, спецкурсів і спецсеминарів, присвячених творчості А.Платонова, підготовці нових підручників і посібників для вищої та середньої загальноосвітньої школи.

Апробація результатів дослідження. Робота обговорювалась на засіданнях кафедри зарубіжної літератури Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Основні її положення викладено в доповідях на міжнародних („Російська мова та література: проблеми вивчення і викладання в Україні” (Київ, 2003), „Феномен В.Г.Короленка: погляд із III тисячоліття” (Полтава, 2003), „Міжнародні Пушкінські читання „Література і релігія” (Сімферополь, 2004), „VII Гоголівські читання” (Полтава, 2004)) та всеукраїнській („Онїрична парадигма світової літератури” (Київ, 2003)) конференціях.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 10 статей у фахових виданнях, в тому числі – 5 в зареєстрованих ВАК України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 255 найменувань. Обсяг дисертації – 195 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність і наукова новизна, визначаються цілі та завдання, об’єкт, предмет і методи дослідження, окреслено теоретичну й практичну значущість роботи.

У **першому розділі дисертації „Мотив як літературознавча категорія та проблеми його вивчення”** подано огляд наукових праць, які стосуються теорії мотиву в літературі, визначена теоретична база дослідження. У даному розділі розкрито історію вивчення поняття „мотив” у науці, а також висвітлені різні підходи платонознавців щодо мотивної організації творчості А.Платонова.

Поняття „мотив” у літературознавстві є дискусійним. Аристотель у „Поетиці” виділяв неподільну смислову одиницю (міф), яка складала основу сюжету давніх трагедій. Н.Буало і П.Корнель ввели поняття „сюжет”, що поклало початок подальшому дослідженню мотиву. Уперше визначене в „Музичному словнику” С. де Броссара в 1703 р. і введене в літературний обіг Й.В.Гете в 1796-1797 рр., це поняття привертало увагу багатьох дослідників. Великий внесок у теоретичну розробку категорії зробили О.Веселовський, Б.Томашевський, Б.Гаспаров, Б.Путілов, І.Силантьєв та ін. Водночас наразі не існує єдності у розумінні поняття „мотив”, що засвідчують як праці

дослідників, так і сучасні літературознавчі словники та довідники. У зв'язку з цим у дисертації уточнено визначення й підходи до вивчення мотиву в літературі.

На наш погляд, мотив – це формально-змістова одиниця твору (або творів), що є складником фабули і рушієм сюжету, засобом розкриття художнього образу і втілення ідейно-естетичного задуму митця. Мотив виявляє діалектику форми та змісту твору, забезпечує органічний зв'язок між ними. Мотив як семантична одиниця тісно пов'язаний з тематикою літературного твору, однак тема – набагато ширше поняття, а мотиви фактично реалізують тему через певні складові. Порівняно з темою, що є відносно постійною величиною, мотив є надзвичайно гнучкою в художньому смислі категорією, адже він здатен видозмінюватися, трансформуватись, поєднуватися з іншими мотивами твору. Мотив визначає сюжетні колізії, динамізує їх, зумовлює розвиток подій. Разом з тим мотив організовує не тільки сюжет, а й усю структуру художнього твору, поряд з іншими компонентами бере участь у створенні цілісної картини художнього світу. Тому, крім сюжетотвірної, мотив виконує структуротвірну функцію в художньому творі.

Важливою функцією мотиву у творі є також імагогічна функція. Художній образ витворюється за допомогою різноманітних засобів, серед яких мотиву належить чільне місце. Мотив дозволяє авторові розкрити людський характер, долю героя, його почуття та духовні шукання, стосунки з іншими героями, суспільством тощо. У більш широкому смислі мотив сприяє створенню не тільки образів людей, а й образу природи, образу світу тощо.

У дисертації відзначена жанротвірна та стильова роль мотивів у художньому творі. Якщо за М.Бахтініним виокремити формальний і змістовий аспекти жанру, то саме мотив забезпечує єдність між ними, сприяє створенню загального образу світу, матеріалізує комплекс тем і проблем, формує жанровий зміст твору. Мотив є також важливою складовою структури стилю. Через мотивну організацію творів виявляється стиль митця, традиції й новаторство художника, діалектика загального та індивідуального в його стилі. Мотив (або комплекс мотивів) нерідко стає стильовою домінантою творчості митця або навіть загального стилю, напрямку, течії.

Питання про типологію мотивів у літературі є складним. На сьогодні існує кілька різних класифікацій мотивів (Б.Путілов, Б.Гаспаров), ставлення до яких у науці є неоднозначним. В основу типології мотивів у реферованій роботі покладені такі параметри, як семантика (філософські, соціально-історичні, екзистенціальні та ін.), походження (фольклорні, міфологічні, літературні та ін.), засоби втілення (мотиви-ситуації, мотиви-дії, мотиви-образи, мотиви-символи, мотиви-мовлення, мотиви-кольори та ін.), традиція (традиційні та нетрадиційні), ступінь повторюваності (мотиви і лейтмотиви),

зв'язок із загальними напрями, течіями, стилями (класицистичні, барокові, романтичні, імпресіоністичні, символістські, сюрреалістичні та ін.). При цьому варто враховувати й те, що мотиви здебільшого не існують у „чистому” вигляді, вони можуть перехрещуватися, видозмінюватись, накладатися, поєднуватись, даючи нові мотивні утворення.

Для творчості кожного письменника характерне своє коло мотивів, які відображають світобачення митця, особливості його художнього світу, своєрідність творчого методу. Мотиви творчості російського письменника А.Платонова привертати увагу багатьох дослідників. Аналіз мотивів на матеріалі окремих творів митця здійснювали Л.Шубін, В.Васильєв, Н.Малигіна, М.Геллер, О.Ніколенко, О.Кеба та ін. Водночас підходи до аналізу мотивів у творчості А.Платонова були різними, до того ж і саме поняття „мотив” подеколи поставало надто розмитим у працях платонознавців. Крім того, хоча вчені вже давно помітили, що для А.Платонова характерні своєрідні мотиви, перехід і розвиток мотивів від твору до твору, що особливе „мотивне мислення” взагалі притаманне цьому художникові (С.Семенова, Н.Малигіна), цілісного аналізу мотивів у світлі єдиного підходу на матеріалі всієї творчості митця не було здійснено. У зв'язку з цим у роботі порушується проблема системного вивчення мотивів у прозових творах А.Платонова. Системний підхід передбачає дослідження ієрархії, взаємозв'язків, еволюції, взаємодії, типології мотивів у творчості А.Платонова, що здійснено в наступних розділах дисертації.

У другому розділі дисертації „Провідні мотиви прози А.Платонова 1920-х років” розглядаються мотиви, які мають місце у ранніх творах письменника. Мотивна організація прози А.Платонова 1920-х рр. зумовлена соціально-історичними змінами в російському суспільстві, захопленням митця різноманітними філософськими теоріями, а також ідейно-естетичними пошуками письменника.

У фантастичних творах А.Платонова початку 1920-х рр. („Маркун”, „Потомки солнца”, „Лунная бомба”, „Эфирный тракт”) переважають мотиви надлюдини, перетворення людини й світу, „ближнього” і „дальнього”, що пов'язані з ніцшеанськими ідеями. Герої ранніх оповідань і повістей наділяються надзвичайними якостями, мріють перетворити весь всесвіт, відмовляючись від особистого життя. На створення образів супергероїв (винахідників, інженерів, будівників) вплинули й мотиви „сублімації” та „ваблення”, що беруть початок у теорії психоаналізу З.Фрейда. Разом з тим, письменник уже в ранніх творах перевіряє своїх героїв на духовну міць, утверджуючи думку про те, що навіть для найвищої мети не можна пожертвувати людським життям і щастям. Перетворення всесвіту, як вважає А.Платонов, неможливе без морального

перетворення людини. Тому особливого значення у ранніх творах набувають „рятивні” мотиви – жінки-матері, нареченої, „душі світу” (В.Соловйов). У творах раннього періоду митець змальовує картини майбутнього, мріє про шляхи розвитку людської цивілізації. Молодому Платонову притаманний космізм художнього мислення, що виявляється на рівні сюжету, композиції, хронотопу, образної системи, а також мотивної організації. Космічні мотиви у фантастичних творах письменника беруть початок у працях таких філософів, як М.Федоров, В.Вернадський та ін.

Герої ранніх творів митця постійно роблять моральний вибір, що художньо втілюється у мотивах „верху” та „низу”, між якими немає нездоланного протиріччя, мотиви „верху” можуть поєднуватися або переходити в мотиви „низу”. Мотиви „верху” та „низу” розгалужуються на цілий спектр інших мотивів (наприклад, до мотивів „верху” належать мотив спасителя, двигуна, судна, землі, потяга та ін., а до мотивів „низу” – мотив диявола, смерті, холодного серця та ін.). У фантастичних оповіданнях і повістях автор акцентує увагу на деяких екзистенціальних станах людини – самотності, туги, відчуженості, що згодом стануть лейтмотивами у творах наступних років.

Починаючи з середини 1920-х рр., А.Платонов звернувся до дослідження реального життя, зобразивши негативні результати соціальних експериментів у таких творах, як *„Город Градов”*, *„Сокровенный человек”*, *„Усомнившийся Макар”* та ін. У прозі другої половини 1920-х рр. переважає критичний пафос. Художник викриває вади суспільства, виявляє згубні наслідки нового ладу. Провідним мотивом сатиричної прози митця є мотив міста, що уособлює не тільки тогочасний бюрократизм, а стає узагальненим символом системи насильства. Генезис мотиву міста пов’язаний з *„Историей одного города”* М.Салтикова-Щедріна. Мотив міста визначає рух сюжету, гротескні образи та ситуації в *„Городе Градове”*, *„Усомнившемся Макаре”*.

Якщо у фантастичних творах потужно розроблявся мотив перетворення людини, то тепер він трансформується у мотив духовного спотворення особистості. Письменник досліджує негативні метаморфози, що відбуваються у внутрішньому світі людей. Цьому сприяє ціла низка мотивів, наприклад, мотив заміни (документ повною мірою підміняє людину, героїв замінили чиновники тощо), мотив омертвіння душі та ін. Космічні мотиви, що були провідними у фантастичних творах, тепер доводяться до абсурду: перетворення, заплановані чиновниками Градова (*„Город Градов”*) чи мешканцями Москви (*„Усомнившийся Макар”*), зображені А.Платоновим у гротескному плані.

У прозі А.Платонова середини 1920-х рр. виникає мотив, що стане провідним у всій творчості письменника, – це мотив мандрів. Герой, котрий вирушає у пошук за істиною, за смыслом загального й індивідуального існування, стане головним героєм спадщини митця. Образ такого героя знаходимо в повісті „Сокровенный человек”, в оповіданні „Усомнившийся Макар” та інших творах А.Платонова. Мотив мандрів і пов’язаний з ним образ героя-правдошукача, котрий постійно випробовується, беруть початок у фольклорі, де герой-дурник згодом виявляється найрозумнішим і саме він здатен зрозуміти й знайти недосяжний ідеал. Проте платоновська творчість просякнута глибоким трагізмом, оскільки героям не вдається знайти відповідей на болючі питання доби. У зв’язку з цим особливого значення набувають мотиви сумніву, туги, відчуження, виснаження, що стануть лейтмотивами прози митця. Мотиви втрати сенсу життя й пошук втрачених духовних засад визначають художню структуру творів А.Платонова другої половини 1920-х рр.

Протягом 1920-х рр. концепція героя у творчості А.Платонова еволюціонує. Якщо у ранніх фантастичних творах діяли супергерої, генії, винахідники, то тепер письменник, наслідуючи традиції російської класики, створює образ „маленької людини” нового часу. Мотив „маленької людини”, що прийшов на зміну мотиву надлюдини, став стрижневим у прозі митця. Фома Пухов, Макар Ганушкін мандрують широкими просторами Росії, але ніде не знаходять ані істини, ані душевного притулку. Типовий платоновський герой – людина, котра потрапляє на перехрестя історії, сумує й страждає на роздоріжжях суспільства, яке, власне, забуло про „маленьких людей”. Однак хоча образи цих героїв сповнені глибокого трагізму, в їх постійному русі, невпинному пошуку, збереженні „живої душі” автор убачає можливості для виходу і для людини, і для суспільства. „Маленька людина” у прозі А.Платонова виявляє здатність не тільки до глибоких почуттів, а й до філософських роздумів, що свідчить про новаторство художника. Характер „маленької людини” постає напрочуд складним і неоднозначним, чому також сприяє розгалужена система мотивів.

У третьому розділі кандидатського дослідження „Мотивна організація трилогії А.Платонова „Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенильное море” розглянуті провідні мотиви, які розробляються у романі „Чевенгур” та повістях „Котлован” і „Ювенильное море”, що утворюють певну ідейно-художню цілісність.

Час написання трилогії А.Платонова „Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенильное море” (1926-1934) збігається з періодом формування й утвердження радянської тоталітарної системи, тому значення цих творів полягає передусім у тому, що вони містять відображення соціальних експериментів, які призвели до трагедії народу. А.Платонов створив художній літопис історичних подій і разом з тим він досліджував тенденції й

перспективи суспільного розвитку, прагнучи віднайти втрачені засади буття й повернути людство до гуманістичних цінностей.

Об'єднувальною для всіх творів трилогії є тема нового суспільства й суперечності на шляху його будівництва. „Чевенгур”, „Котлован” і „Ювенильное море” єднає також система спільних мотивів. Мотивна організація зумовлює особливості композиції, розвиток сюжету, внутрішній зв'язок між образами трилогії, а також еволюцію філософської концепції митця. Трилогії, як і всій спадщині митця, притаманна двоплановість художнього зображення: за кожним образом та ситуацією прихований глибинний план, який виводить твори за межі злободенності, надаючи їм філософського змісту. Двоплановість визначає й основні мотиви трилогії. Переміщення героїв, їх психологічний стан, сни, описи природи тощо, тобто будь-який компонент твору може розгортатися до рівня мотиву, за яким, крім суто конкретного плану, криються інші смисли.

Найважливішим структуротвірним мотивом трилогії є мотив мандрів, який, виникнувши у ранніх творах, на повну силу виявився у трилогії. Мотив мандрів, що походить із фольклору й часто звучить у творах російської класики, пов'язаний з пошуками не тільки кращої долі, а й сенсу життя, духовних засад суспільства. Тому мандри героїв відбуваються не тільки в географічно окресленому просторі, а передусім у просторі психологічному, стаючи мандрами духу людини. Мотив мандрів втілює особливості світосприймання А.Платонова, для якого рух завжди асоціювався із життям, а зупинка означала смерть, припинення розвитку. І хоча герої у мандрах і не знаходять бажаної істини, та все ж вони не спиняються у своїх пошуках, що свідчить про великі надії, які покладає автор на героїв. Провідний мотив мандрів розгалужується на низку взаємопов'язаних мотивів: дороги, потяга, судна, замкненого кола та ін.

Якщо в оповіданні „Сокровенный человек” герой подорожував у відкритому просторі, то в трилогії простір змінюється. У „Чевенгуре” перед Олександром Двановим і Степаном Копьонкіним ще відкриті різні шляхи, але дороги приводять героїв або в глухий кут, або до смерті. У „Котловане” мандри головного героя Вощева відбуваються у замкненому просторі, що засвідчує відсутність смислу „общего и отдельного существования” у світі. А в „Ювенильном море” герої мусять полишити рідний простір й вирушити у подорож за море в пошуках досвіду для будівництва. Простір у трилогії метафізичний, тому й мотив мандрів слугує розкриттю метафізичних проблем. Мандри героїв стають важливою характеристикою і загального стану людини, і світу.

У трилогії змальовується трагедія народу, котрий потрапив у полон утопії. Важливим засобом розвінчання утопічних ідей стають мотиви відчуження, туги, сирітства, занепаду життя. У всіх творах трилогії стає провідним мотив смерті, що розпадається на дрібніші мотиви: могили, домовини, кісток мертвих. У „Чевенгуре” гинуть люди, помирає й головний

герой роману Олександр Дванов. У „*Котловане*” народ запасасться домовинами, а у фундамент пролетарського будинку покладено життя дівчинки Насті. А в „*Ювенильном море*” смерть також ще не відпустила людей, вони готові піти на смерть (як Айна) заради майбутнього. І все ж таки смерть у Платонова означає не тільки кінець, а й початок. Прихильник ідей філософа М.Федорова, А.Платонов вірить у воскресіння народу, в можливість переходу через смерть до іншого, кращого життя. Досвід смерті, на думку письменника, не мине марно. Людина, котра зіткнулася зі смертю й не злякалася її, більше того – не втратила живої душі, зуміє, на думку митця, подолати смерть, знайде засоби протистояти їй. Таким чином, компенсуючим до мотиву смерті стає мотив воскресіння, що визначає гуманістичний пафос трилогії.

У трилогії А.Платонова „*Чевенгур*”, „*Котлован*”, „*Ювенильное море*” воєдино сплітаються сон і реальність, дійсне та уявне. У зв'язку з цим актуального значення набувають оніричні мотиви, які в особливому ракурсі висвітлюють сучасність. Герої нерідко опиняються у полоні сну, марень, а те, що зображується у творі, часто перебуває на межі свідомого й підсвідомого. Думка й почуття у снах героїв продовжують працювати й кружляють довкола болючих питань, які лишаються без відповідей. Оніричні мотиви слугують виявленню гострих суперечностей буття, а також екзистенціальних станів людини.

Не одиничними і не випадковими у трилогії є біблійні мотиви. Вони пронизують усі твори, стаючи невід'ємною складовою сюжетної канви. Мотив апокаліпсису визначає трагічний пафос „*Чевенгура*”, „*Котлована*”, „*Ювенильного моря*”. Він поєднується з іншими мотивами, що походять з Біблії: мотивом Вавилонської вежі, виходу народу, порятунку, воскресіння. Звернення до біблійних мотивів допомогло авторові відобразити сучасність з погляду вічних цінностей, зобразити трагедію людини і суспільства в глобальному масштабі, оскільки міф завжди розширює межі реального часу й простору. Крім того, біблійні мотиви, зокрема есхатологічні, виконують і жанротвірну функцію, посилюючи викривальний пафос антиутопій А.Платонова. І водночас звернення до Біблії, до її традиційних сюжетів дало можливість митцеві нагадати про невмирущі ідеали, про необхідність духовного відродження людини й світу.

Мотив міста, що є провідним у сатиричних творах („*Город Градов*”, „*Усомнившийся Макар*”), розробляється й у трилогії А.Платонова. Місто Чевенгур у романі письменника стає символом насильства, нової суспільної системи, антигуманної за своєю сутністю. У „*Котловане*” закладається фундамент великого будинку-міста, „общепролетарского дома для всех”. Мотив міста набуває гротескного, викривального значення. Письменник розвінчує абсурдність постреволуційного ладу, спроби побудувати нове суспільство за рахунок мільйонів людських життів.

Джерелами деяких мотивів прози А.Платонова є твори фольклору. Змальовуючи життя народу свого часу, звертаючись до глибин народної свідомості, письменник широко використовує фольклорні мотиви, які допомагають втілити авторські ідеї та образи у відповідних народних формах. У трилогії „Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенильное море” зустрічаємо фольклорні мотиви походження героя за ідеалом в далекі краї, випробування героя (особливо випробування смертю), богатырської сили, майстерності та ін. Особливо важливим є мотив води. Вода як міфологічний образ втілює першопочаток усього, поєднання різних начал – життя й смерті. У воді шукав прихований смисл усього батько головного героя „Чевенгура”, а згодом і його син Олександр Дванов йде назавжди до води, де, на його переконання, прихована таємниця, не розгадана ним за життя. Герої „Ювенильного моря” теж шукають воду – „озеро щастя”, а у фіналі вони потрапляють у море, яке має винести їх до бажаного ідеалу. Отже, мотив води набуває у А.Платонова амбівалентного звучання. Вода несе багатьом героям смерть, але вона ж стає і цілющою, очищувальною для них, дає надію на віднайдення істини, на нове відродження.

Форми втілення мотивів у трилогії А.Платонова різноманітні: елементи композиції, персонажі, пейзажі, символи, окремі фрази, колористична палітра, музика, звуки тощо. Розмаїття формального вираження мотивів свідчить про майстерність митця та самобутність його творчого мислення. Художній світ „Чевенгура”, „Котлована” і „Ювенильного моря” представлені різновекторними мотивами, які дозволяють розглядати світ у різних площинах: соціально-історичній, екзистенціальній, філософській тощо.

Четвертий розділ "Еволюція мотивів у прозі А.Платонова 1930-1940-х років" присвячений мотивам, що відображають особливості художнього світобачення А.Платонова довоєнного та воєнного часу. У прозі А.Платонова 1930-1940-х рр. еволюціонують мотиви, що розроблялись у попередніх творах, з'являються й нові. Мотиви зрілої творчості митця досить різноманітні, багатопланові й поліфункціональні.

У цей період письменник більше звертається до проблем буття, досліджує сутність людини й людського існування. Звідси й зміна модальності мотивів, серед яких важливе місце посідають екзистенціальні мотиви – мотив душі, що шукає щастя, мотив морального перетворення людини й світу, мотив мандрів та ін. Мотиви, спрямовані на розкриття внутрішнього стану особистості, вносять ліричний струмінь у прозу А.Платонова. Твори стають психологічно насиченішими, головна увага автора переміщується на процеси, що відбуваються в душі людини („Джан”, „Река Потудань”, „Фро” та ін.). При цьому не послаблюється й потужний філософський струмінь. Через екзистенціальні стани героїв митець осмислює загальний стан світу.

Увага до питань буття зумовила значущість міфологічних мотивів у творчості письменника, оскільки міф для нього завжди був засобом пізнання світу й ставлення людини до нього. Крізь призму міфу про Мойсея та Прометея А.Платоновим своєрідно зображується життя героя-сучасника й можливості виходу народу до кращої долі („Джан”). Міфологічна історія Одиссея обумовила мотивну структуру оповідання „Возвращение”. А.Платонов створив у цьому оповіданні своєрідну „одиссею” повоєнного покоління, зобразивши важкий шлях людини до миру, любові, духовних цінностей, власного єства. Міфологічні мотиви вміщені автором у цілком реальний контекст, але вони надають реальним образам та ситуаціям символічного, загальнолюдського значення.

У цей період творчої еволюції митця зростає значення біблійних мотивів, серед яких найпродуктивнішими є мотив повернення блудного сина, мотив пошуку хліба (передусім духовного), мотив троянди, мотив воскресіння („Девушка Роза”, „Третий сын”, „Возвращение” та ін.). Біблійні образи та мотиви органічно входять у художню прозу А.Платонова, через них автор утверджує думку про повернення гуманістичного змісту всьому світові.

Як і в попередніх творах, А.Платонов активно розробляє фольклорні мотиви, що дедалі більше символізуються. Вони не тільки динамізують сюжет й слугують розкриттю художніх образів, а сконцентровують у собі головні ідеї твору, стають важливими концептами авторського мислення. Це стосується таких мотивів, як мотиви вогню, води (ріки), богатирства, материнства тощо.

Людина й світ зображуються письменником неоднозначно, у різних ракурсах. Таке об’ємне й багатогранне зображення дозволяє створити парні мотиви: штучне – справжнє, чуже – своє, вогонь – вода тощо. Перехід мотивів, їх взаємонакладання, різноманітні модифікації стають важливим засобом створення художньої картини людського світу.

Тема війни з фашизмом знайшла відображення у багатьох творах А.Платонова й виявилася в антиномії мотивів, пов’язаних із категоріями життя й смерті. Велика битва, що відбувалась у світі, осмислюється митцем у мотивних структурах, в яких категорія живої душі стає визначальною. Збереження живої душі дозволяє „одухотвореним людям” перемагати „неодушевленного врага” („Одухотворенные люди”, „Неодушевленный враг”, „Девушка Роза” та ін.). Ідею перемоги над смертю у воєнних творах митця втілюють мотиви майстерності, служіння, матері та ін. У 1930-1940-х рр. тема згубності тоталітаризму в широкому значенні (не тільки фашизму, а взагалі системи насильства) конкретизується у мотивах пам’ятника, „мусорного ветра”, духовного спотворення людини (перетворення людини на тварину) та ін.

Проза А.Платонова зрілого періоду пройнята трагічним світовідчуттям, тому зберігається значення таких мотивів, як відчуження,

сирітство, туга та ін. Та попри все герої А.Платонова не втрачають духовних якостей, вони шукають втрачений сенс життя, здійснюють величний подвиг духу задля інших. Тому мотиви жертвності, повернення й воскресіння стають рятівними й протиставляються письменником тим мотивам, які втілюють драматизм людського існування. Важливим у цьому плані є оповідання „*Возвращение*”, де знаходять логічне завершення улюблені мотиви А.Платонова (дорога, потяг, свій-чужий, вогонь та ін.), сфокусовані на центральній ідеї твору – нове відродження світу через духовне єднання людей.

У зрілій творчості А.Платонова еволюціонує мотив дитинства. Якщо в попередніх творах письменника діти страждали й помирали, то, наприклад, в „*Реке Потудань*” герої з надією очікують дітей, і хоча діти ще не з’явилися, у фіналі твору стосунки між людьми набувають сенсу. А в оповіданні „*Возвращение*” діти не тільки вижили й зрозуміли найважливішу істину – „дело жизни”, але завдяки їм і дорослі повертаються до життя. Отже, мотив дитинства, поєднуючись з мотивами справжнє – штучне, життя – смерть, забуття – воскресіння, набуває важливого гуманістичного змісту у творчості письменника.

Дисертація завершується **висновками**, у яких узагальнено результати дослідження.

Мотив як формально-змістова одиниця твору (творів) виконує структуротвірну, динамічну, імагогічну, жанротвірну та стильову функції. Він є реалізацією теми, рушієм сюжету, впливає на характеристику образу, сприяє творенню художнього світу загалом. У мотиві виявляється діалектика форми та змісту, загального та індивідуального. Типи мотивів можна виокремлювати й досліджувати за різними параметрами: семантикою, походженням, засобами втілення, традицією, ступенем повторюваності, зв’язками з літературними напрямками, течіями тощо. У кожного письменника свій спектр мотивів, що дозволяє визначити доміанти творчості, своєрідність світобачення, еволюцію художнього методу, традиції та новаторство митця.

Характерною особливістю художнього світу А.Платонова є розгалужена мотивна організація. Мотивне мислення притаманне митцеві на всіх етапах його творчого шляху. У прозі письменника знаходимо складну систему мотивів, які виникають у його ранніх творах, розвиваються у наступних, повторюються, поєднуються, розкладаються, накладаються, трансформуються. Мотиви охоплюють усі рівні художніх творів А.Платонова (фабульно-сюжетний, композиційний, образний, жанровий, стильовий та ін.) і дозволяють розглядати платоновський текст різнобічно. Проза письменника наскрізь просякнута мотивами, пов’язаними з міфологічними, фольклорними, філософськими, літературними джерелами, а також з особливостями світобачення самого митця.

Дослідники неодноразово відзначали концептуальність художнього мислення А.Платонова (Л.Шубін, С.Семенова, Н.Малигіна та ін.). У прозі письменника знайшла відображення його оригінальна концепція світу та людини, а мотиви виконують роль концептів у художній спадщині митця. Такі мотиви, як мотив пошуку смислу „общего и отдельного существования”, „души”, „жизни”, „воскресения из мертвых” та ін., стали ключовими концептами платоновської філософії й важливими складовими картини світу, створеної у прозі митця.

Розвиток мотивів у творчості письменника засвідчує еволюцію його поглядів та художнього методу. Для ранньої прози А.Платонова були характерні мотиви надлюдини, любові до дальнього („*Маркун*”, „*Потомки солнца*”, „*Эфирный тракт*”). Герої ранніх творів – перетворювачі всесвіту, будівники нового суспільства, в якому автор головну роль відводив інтелекту й силі духу особистості. Космічні мотиви, що дозволяють говорити про „прометеїзм” концепції молодого Платонова, стають змістовим і формальним стрижнем ранніх оповідань та повістей, визначають у них потужний утопічний струмінь. Захоплення ідеями Ф.Ніцше, З.Фрейдя, В.Соловйова, М.Федорова та інших мислителів позначилося на мотивах ранньої творчості А.Платонова й сприяло формуванню його художнього світобачення, де провідною стає ідея перетворення, втілена у відповідних мотивах.

Однак уже з середини 1920-х рр. концепція героя у творчості письменника змінюється. Його персонажі полишають фантастичні проекти перетворення всесвіту й замислюються над земними проблемами, прагнучи знайти своє місце в соціумі („*Сокровенный человек*” та ін.). Відповідно змінюються й мотиви, які дедалі більше співвідносяться з розвитком соціально-історичних процесів. Мотиви (міста, будівництва та ін.), що пов’язані з реаліями того часу, разом з тим дозволяють авторові говорити про глобальні проблеми свободи й насильства, життя й смерті, сутності людського існування. Починаючи з 1920-х рр. мотив надлюдини у творчості А.Платонова поступається традиційному мотиву російської класики – мотиву „маленької людини”, крізь душу й долю якої письменник оцінює тогочасні перетворення. Важливим є і мотив майстерності та пов’язаний з ним образ героя-майстра, що втілюють платоновський ідеал, який полягає у поєднанні творчих можливостей та духовних якостей людини, у необхідності реалізації особистості у світі.

Лейтмотивом творчості А.Платонова є мотив мандрів, витоки якого знаходимо у фольклорі та в літературі. Мандрівка стає сюжетно-композиційною основою багатьох творів („*Сокровенный человек*”, „*Усомнившийся Макар*”, „*Чевенгур*”, „*Котлован*” та ін.). Мандрівник-правдошукач – улюблений герой Платонова. Проте мандри героя мають не тільки географічний, а й прихований, глибинний план. Це мандри духу, що визначають численні екзистенціальні мотиви, пов’язані з осмисленням

духовного стану людини в нову епоху та її ставлення до світу (мотиви сумніву, томління, туги, відчуження, самотності та ін.). Мандрі героїв мають і важливий соціально-історичний аспект, оскільки А.Платонов немов випробовує за допомогою прийому подорожі різні моделі суспільства, у творах нерідко поєднуються реальність і художній прогноз. Особливо яскраво це втілено в трилогії „Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенильное море”, де мотиви, пов’язані з розкриттям абсурдної суспільної системи та моделюванням нових стосунків, визначають синтез елементів утопії та антиутопії. Крім того, мандрі героїв А.Платонова набувають важливого філософського змісту. Це мандрі до витоків буття, втраченої істини, глибинних засад існування. Мотив мандрів розщеплюється на інші мотиви (дороги, потяга, судна та ін.), які набувають різного значення в різні періоди творчості митця. Із мандрами героїв тісно пов’язаний мотив спасіння.

У художньому часо-просторі письменника органічно поєднані дійсне та уявне, історичне та міфічне, свідоме та несвідоме, реальне та оніричне. У зв’язку з цим мотиви набувають різного забарвлення й функціональності, але всі вони сфокусовані на головній проблемі платоновської творчості – людина у широкому контексті буття. Особистість у А.Платонова постійно випробовується на духовну міць, приймає на себе важкий тягар історичних і ширше – світових проблем. У зв’язку з цим можна стверджувати, що мотивна організація творчості А.Платонова дає можливість письменникові розкрити складність духовного світу людини початку ХХ століття та її стосунків із природою, суспільством, історією, культурою, собою. Перехід від побутового до буттєвого, що є визначальною ознакою стилю митця, забезпечується здебільшого саме системою мотивів.

Важливу роль у художньому світі А.Платонова відіграє міф, який є у письменника особливим засобом пізнання дійсності та людини. Міфологічні мотиви значно розширюють хронотоп платоновських творів, роблячи їх актуальними за будь-яких часів. Мотиви „Одіссеї”, що проєктуються на післявоєнну дійсність, дозволяють авторові порушувати важливі проблеми повернення до духовних джерел, морального відродження особистості, відновлення зруйнованих зв’язків („Возвращение”). Міф про Вавилонську вежу визначає мотив будівництва „общепролетарского дома” й мотив духовного роз’єднання („Котлован”). Апокаліптичними мотивами просякнута чимало творів А.Платонова, в яких зображується загибель людини й народу („Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенильное море”, „Мусорный ветер” та ін.). Отже, міфологічні мотиви дають можливість письменникові дійти до причин трагедії, але водночас міф втілює і надію, віру в майбутнє відновлення цінностей (особливо це стосується таких біблійних мотивів, як повернення блудного сина, жертвності, троянди, матері та ін.).

У прозі А.Платонова розробляються фольклорні мотиви, що походять з казок, билин, пісень та інших народних творів (подорож за далеким ідеалом, третій син, богатирство, випробування героя, зустріч зі смертю, пошук живої

води та ін.). Якщо у творах А.Платонова 1920-х рр. фольклорні мотиви були одиничними, то у творах 1930-1940-х рр. – стильовими константами. Поєднуючись з іншими, фольклорні мотиви сприяють створенню глибоко національних образів у прозі А.Платонова, розкриттю актуальних процесів, у яких народу й народним оцінкам автор надає пріоритет. Фольклорні мотиви визначають моральні координати колізій, змальованих письменником.

Світ у зображенні А.Платонова постає багатоплановим і неоднозначним, чому сприяють мотиви, багато з яких є парними. У творчості А.Платонова паралельно співіснують мотиви „верху” і „низу”, але поміж ними немає нездоланного протиріччя. А.Платонов сприймав світ цілісно, у всій його суперечливості й сукупності різних начал, тому мотиви „верху” й „низу” можуть переходити один в один або поєднуватись. Парними мотивами у творчості А.Платонова є також мотиви: дитинство – старість, батьківство – сирітство, штучне – справжнє, вода – вогонь, життя – смерть, „одухотворенный человек” – „неодушевленный враг” та ін.

Форми вираження мотивів у творчості А.Платонова досить різноманітні. У ролі мотиву може виступати будь-який компонент художнього твору. Найчастіше – це образ, що нерідко стає символічним (наприклад, мандрівник, майстер, каліка, дитина, старий, потяг, судно, ріка, будинок та ін.); пейзаж (опис природних явищ, рослин та ін.); характерні слова, словосполучення, фрази (наприклад, „тоска”, „бесцельный мученик”, „печаль разочарования” та ін.); кольори (сірий, чорний, жовтий та ін.); музика і взагалі звуки („марш великого похода”, „апассионата”, дзвін та ін.); художня деталь (домовина, сухий листок та ін.); рух, дія (у відкритому просторі чи колом, у замкненому просторі та ін.); промовисте ім'я персонажа (Настя, Макар, Воцев, Іванов, Люба та ін.) тощо.

Мотивна організація впливає на жанровий зміст творів А.Платонова. Мотиви надлюдини, перетворення всесвіту визначають фантастичний характер ранніх оповідань і повістей письменника („Маркун”, „Потомки солнца”, „Эфирный тракт” та ін.). Мотиви міста, машинерії, тотальної заорганізованості, „маленької людини” обумовлюють сатиричний, викривальний пафос багатьох творів („Город Градов”, „Усомнившийся Макар” та ін.). У розробці цих мотивів А.Платонов спирається на досвід російської класики (М.Гоголя, М.Салтикова-Щедріна та ін.), активно використовуючи багатий арсенал засобів комічного (гротеск, іронію, сарказм тощо).

А.Платонов зробив внесок у розвиток жанру роману ХХ століття, оновивши роман за рахунок розгалуженої системи мотивів. Це стосується передусім роману „Чевенгур”, який являє собою складне й неоднорідне утворення в жанровому плані. У ньому простежується тенденція до монументалізації, яка наближує роман до епопеї (історичної і суб'єктивної). За рахунок уведення численних екзистенціальних та філософських мотивів збільшується ідейно-естетичне навантаження „проблемного героя” (термін

Д. Лукача), його роль у духовному осягненні абсурдного, „чужого” світу, який герой у невпинному пошуку істини прагне зробити „своїм”, перетворити. Композиція роману „Чевенгур” – особливий сплав різноманітних мотивів. Внутрішня форма роману А.Платонова визначається мандрівкою духу індивіда, його рухом до самозаглиблення й проникнення у дійсність, позбавлену сенсу. Синтетизм (поєднання свідомого й несвідомого, міфологічного та реального, історичного й утопічного тощо) – характерна особливість роману Платонова, яка ставить його в ряд здобутків видатних романістів епохи. Відомо, що роман ХІХ століття був здебільшого „романом героя”, а роман ХХ століття став „романом автора”, де роль індивідуально-авторського начала, деміургічної позиції автора збільшується (М.Бахтін, Д.Затонський, В.Халізов та ін.). А.Платонову ж вдалося поєднати риси „роману героя” і „роману автора”: автор у його романі шукає істину разом з персонажами, і права на остаточне знання не має ніхто, адже процес має продовжитись у читацькій свідомості. Така поліцентричність, багаторівневість й відкритість роману теж багато в чому визначається оригінальною мотивною системою. Для роману „Чевенгур” характерні розімкнені динамічні форми часу й простору, ідеологічна, моральна й творча активність героїв, авторські передбачення. Усі ці жанрові ознаки платоновського роману зумовлені мотивами, що розробляються у творі.

Романне мислення виявляється і в інших творах А.Платонова, зокрема у повістях „Котлован”, „Джан”, „Ювенильное море”, і навіть у деяких оповіданнях (недаремно дослідники називають „маленькими романами” оповідання „Река Потудань”, „Возвращение” та ін.). Ознаками романізації можна вважати тяжіння письменника до показу людської долі в глобальному історичному, соціальному та філософському масштабі, показ різних аспектів дійсності в контексті вічності, відтворення духовної еволюції людини, зображення особистості у різновекторних зв'язках зі світом, природою, іншими людьми, собою. Епічні жанри у ХХ столітті збагатилися за рахунок таких продуктивних форм, як „одісея”, „потік свідомості”, „притча”, „хроніка”, „меніппея” та ін., окремі елементи яких виявилися у різних творах А.Платонова. Взагалі, у прозі А.Платонова не діє принцип „чистоти” жанру, твори митця являють собою складні жанрові утворення, які можуть прочитуватись у різних планах, зумовлені передусім розгалуженою системою мотивів. Оскільки мотиви у А.Платонова завжди багатовимірні, різнопланові, то й прозу митця можна кваліфікувати по-різному. Більшості творів А.Платонова притаманна багаторівневість змісту з перевагою потужного філософсько-психологічного начала.

Комплекс усталених мотивів зумовлює циклізацію деяких творів А.Платонова: наприклад, „Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенильное море” утворюють трилогію про будівництво нового суспільства; „Реку Потудань” і „Возвращение” можна розглядати як діалогію про повернення людини до моральних цінностей та духовної єдності; „Одухотворенные люди”,

„Неодушевленный враг”, „Девушка Роза” та ін. становлять цикл творів про війну, що художньо розгортається не тільки у світі, а й у душі героїв та ін.

Мотиви прози А.Платонова визначають самобутність авторського стилю, стають стильовими константами й домінантами творів митця. Разом з тим у прозі А.Платонова через мотиви виявляються риси деяких загальних стилів, наприклад, імпресіоністичного стилю (численні колористичні та звукові мотиви, мотиви-відчуття, мотиви-враження), експресіоністичного стилю (оніричні мотиви, мотиви жахів, відчуження, занепаду життя, духовного томління, хворобливості та ін.), футуристичного стилю (мотиви машини, будівництва, міста), неоромантичного стилю (мотиви надлюдини, перетворення світу, злиття з космосом), натуралістичного стилю (мотив каліцтва, розкопаної могили, смерті та ін.) тощо. У творчості А.Платонова розвиваються традиції російської класики і водночас використовуються новітні засоби модернізму, що знайшло втілення у мотивній організації його прози.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Кушнірова Т.В. Художній простір у повісті А.Платонова „Котлован” // Рідний край. – 2002. – №2 (7). – С.121-127 (0,7 др.арк.).
2. Кушнірова Т.В. Колірна символіка в трилогії А.Платонова „Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенільне море” // Збірник наукових праць. Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Випуск 3 (29). – Полтава, 2003. – С.49-54. (0,7 др.арк.).
3. Кушнірова Т.В. Оніричний простір у романі А.Платонова „Чевенгур” // Сучасні літературознавчі студії. Випуск 1. Онірична парадигма світової літератури. Збірник наукових праць. – К.: Вид.центр КНЛУ, 2004. – С.73-78. (0,5 др.арк.).
4. Кушнірова Т.В. Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія // Збірник наукових праць. Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Випуск 1 (34). – Полтава, 2004. – С.3-11. (0,5 др.арк.).
5. Кушнірова Т.В. Основні мотиви ранньої прози А.Платонова // Рідний край. – 2004. – №1 (10). – С.121-126 (0,6 др.арк.).
6. Кушнірова Т.В. Роль символів у повісті А.Платонова „Котлован” // Література в контексті культури: Збірник наукових праць. Випуск 13. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпроп.ун-ту, 2004. – №12. – С.152-158. (0,5 др.арк.).
7. Кушнірова Т.В. Образи мандрівників-правдошукачів в оповіданні В.Короленка „Сон Макара” та повісті А.Платонова „Котлован” // Феномен В.Г.Короленка: погляд із III тисячоліття. Збірник наукових праць. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С.96-98 (0,25 др.арк.).

8. Кушнірова Т.В. Библейские мотивы в трилогии А.Платонова „Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенильное море” // Крымский Пушкинский научный сборник. Вып.4 (13): Литература и религия. – Симферополь: Крымский Архив, 2004. – С.188-194. (0,5 др.арк.).
9. Кушнірова Т.В. Прийом мандрівки у творчості М.Гоголя та А.Платонова // VII Міжнародні Гоголівські читання: Збірник наукових праць. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С.54-58. (0,4 др.арк.).
10. Кушнірова Т.В. Мотив странничества в художественной прозе А.Платонова // Русская литература: Исследования: Сб.научн.трудов. – Вып.V. – К.: Изд-ко-полигр.центр „Киевский университет”, 2004. – С.142-147. (0,4 др.арк.).

АНОТАЦІЯ

Кушнірова Т.В. Система мотивів у художній прозі Андрія Платонова – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.02 — російська література. – Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, Симферополь, 2005.

У дисертації здійснено системний аналіз мотивів у художній прозі російського письменника А.Платонова, визначено генезис, еволюцію та особливості розвитку мотивів у творах митця різних періодів. Уточнено теоретичне визначення поняття „мотив”, узагальнені підходи до вивчення мотивів у літературі, запропоновані параметри типології мотивів. Відзначені різні функції мотивів у творах А.Платонова: структуротвірна, динамічна, імагогічна, жанротвірна, стильова. Розглянуті основні типи мотивів у прозі художника (фольклорні, міфологічні, екзистенціальні та ін.), а також їх розгалуження та модифікації. Система мотивів досліджена на різних рівнях прозових творів Платонова, що дало можливість розширити уявлення про значення ідейно-естетичного навантаження категорії „мотив” у російській літературі першої половини ХХ століття.

Ключові слова: мотив, сюжет, образ, форма, зміст.

SUMMARY

Kushnirova T.V. The system of motives in Andriy Platonov's artistic prose. — Manuscript.

The thesis for a candidate degree of philological science on speciality 10.01.02 — Russian literature - Tavrida National V.I. Vernadsky University, Symferopol, 2005.

The thesis concentrates on the systematical analysis of motives in artistic prose by the Russian writer A.Platonov. It also deals with the determination of genesis, evolution and the development of motives in the artist's work during the different periods. The theoretical definition of the term "motive" has been specified; the approaches to studying motives have been generalized. The parameters of the typology of motives have been proposed. The different functions of motives in A.Platonov's works (structure-building, dynamic, genre forming and stylistic) have been noted. The main types of motives (folklore, mythological, existential and others) as well as their modifications in the artist's prose have been studied. The system of motives on the different levels of A.Platonov's prosaic works has been investigated. It has given us a possibility to enrich the notion (motive) and its ideological and aesthetical meaning in Russian literature of the first half of the XXth century.

Key words: motive, plot, image, form, content.

АННОТАЦИЯ

Кушнирова Т.В. Система мотивов в художественной прозе Андрея Платонова – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 — русская литература. — Таврический национальный университет имени В.И.Вернадского, Симферополь, 2005.

В диссертации исследованы основные мотивы прозы Андрея Платонова в свете единого системного подхода. Уточнено определение понятия „мотив”, расширена его теоретическая характеристика. Мотив рассматривается в связи с категориями „тема”, „фабула”, „сюжет”, „образ”, „жанр”, „стиль”. Установлены функции мотивов в художественном произведении: структурообразующая, динамическая, имагогическая, жанровая и стилевая.

Характерной особенностью художественного мира Платонова является широкая и подвижная система мотивов. Особое мотивное мышление присуще писателю на всех этапах его творческой эволюции. В прозе художника проявляются разнообразные по происхождению, структуре, функциям мотивы, которые способны к трансформациям, разложению, соединению с другими мотивами. Мотивы выявляются на разных уровнях произведений Платонова (фабульном, сюжетном, композиционном, образном, стилевом и др.) и позволяют рассматривать платоновский текст многосторонне.

В прозе Платонова нашла отражение оригинальная концепция мира и человека, а мотивы выполняют в ней роль ключевых концептов, которые являются основой для построения художественной картины писателя. Развитие

мотивов отражает эволюцию взглядов Платонова и его художественного метода. В работе прослеживается развитие мотивов Платонова от ранних рассказов и повестей („Маркун”, „Потомки солнца”, „Эфирный тракт” и др.) до его зрелых произведений („Чевенгур”, „Котлован”, „Ювенильное море”, „Река Потудань”, „Возвращение” и др.). Определяются как единичные, так и парные мотивы в прозе художника (верх – низ, детство – старость, огонь – вода, жизнь – смерть и др.). Особое внимание уделяется фольклорным (поиск счастья, испытание героя, третий сын, путь за живой водой, встреча со смертью и др.) и мифологическим (блудный сын, роза, материнство, жертвенность и др.) мотивам. Мотивная организация творчества Платонова позволяет раскрыть сложность духовного мира человека первой половины XX века в его отношениях с природой, историей, культурой, самим собой. Переход от бытового к бытийному, что является характерной особенностью метода писателя, обеспечивается прежде всего системой мотивов.

Своеобразие мотивной организации влияет на жанровое содержание произведений Платонова. Мотивы сверхчеловека, преобразования вселенной определяют фантастический характер ранних рассказов и повестей писателя. Мотивы города, бюрократизма, тотальной организованности и др. обуславливают сатирический пафос многих произведений. В разработке этих мотивов писатель опирается на опыт русской классики, активно используя разнообразный арсенал средств комического. Платонов сделал вклад в развитие жанра романа, обновив его за счет богатой системы мотивов („Чевенгур”). Внутренняя форма романа Платонова определяется ведущим мотивом путешествия – исканиями духа индивида, поисками смысла „общего и отдельного существования”. Полицентричность, многослойность, синтетизм – характерные особенности романа Платонова, обусловленные его сложной мотивной структурой. Черты романизации обнаруживаются и в других произведениях писателя, которые представляют собой неоднозначные в жанровом отношении образования с преобладанием философско-психологического начала. Комплекс определенных мотивов может быть основой для циклизации произведений.

В диссертации определены особенности индивидуального стиля Платонова, для которого характерной является оригинальная система мотивов, способных проявляться многообразно. Мотивы обеспечивают связь формы и содержания, становятся стилевыми константами и доминантами прозы писателя. В индивидуальном стиле Платонова через мотивы проявились некоторые черты общих стилей, в частности, импрессионистического, экспрессионистического, неоромантического, натуралистического, футуристического. В прозе Платонова развиваются традиции русской классики и использованы новейшие средства модернизма, что нашло воплощение в мотивной организации его прозы.

Ключевые слова: мотив, сюжет, образ, форма, содержание.

Підписано до друку 21.03.2005 р.
Формат 60x84/16. Ум.-друк.арк.0,8.
Папір офсетний. Друк трафаретний.
Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100. Зам.156.

ІОЦ Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка
36003, м.Полтава, вул.Остроградського, 2.
Тел.: 2-96-83.